

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : กลุ่มจักสานหมวกกุงกุง

ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา¹

จรรยา รัตนนิม²

ผศ.ดร.ปรัชญา ชุ่มนาเสียว³

ผศ.ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส หญ้าปรัง³

ดร.สุชาติ ศรียารัตน³

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตหมวกกุงกุงของกลุ่มจักสานหมวกกุงกุง ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา (2) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุงกุง ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือโดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) และได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาสำหรับตอบแบบสัมภาษณ์มีจำนวน 7 คน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มจักสานหมวกกุงกุง สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุงกุง ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการพัฒนาชุมชนอำเภอบางคล้า สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษพบว่า 1) ประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตหมวกกุงกุงของกลุ่มจักสานหมวกกุงกุง ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีประวัติความเป็นมายาวนานประมาณ 60 ปีแล้วเป็นการนำวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนมาสานเป็นหมวกกุงกุง โดยมีชาวจีนชื่อ นางป๋อง ไม่ทราบนามสกุล อพยพมาจากประเทศจีนได้นำวิธีการสานหมวกกุงกุง มาถ่ายทอดให้กับชาวฉะเชิงเทรา คือ นางมะลิ (ไม่ทราบนามสกุล)

¹ บทความเรียงจากการศึกษาอิสระเรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : กลุ่มจักสานหมวกกุงกุง ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา” ซึ่งได้ผ่านการสอบเรียบร้อยแล้ว โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ ผศ.ดร. ปรัชญา ชุ่มนาเสียว

² นักศึกษาปริญญาโท โครงการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ อาจารย์ที่ปรึกษาการศึกษาอิสระ

และนางสลัป นพพะ ต่อมานางสลัป นพพะ ได้ถ่ายทอดความรู้การสานหมวกกุกุยเลียให้กับ ลูกหลานเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรม โดยการบอกเล่าและปฏิบัติจริง โดยผู้สอนจะใช้วิธีการบอกโดย วาจาและให้ฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนวิธีของจริง ทั้งนี้สถาบันครอบครัวซึ่งนับว่ามีบทบาทมากที่สุดในการถ่ายทอดการจักสานนี้ 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลีย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีองค์ประกอบคือ (1) การสร้างความรู้ สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลียได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการสานหมวกกุกุยเลียมาจากสถาบัน ครอบครัวของสมาชิกเองเป็นหลัก เมื่อมีเวลาว่างจึงทำตามเนื่องจากมีความคุ้นเคยและได้ซึมซับมาเป็นเวลานาน (2) การแสวงหาความรู้สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลียมีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง แล้วยนำมาทดลองเรียนรู้และได้ฝึกฝนปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง เรียกได้ว่าเป็นการสั่งสมความรู้ และเกิดเป็นประสบการณ์จากการจักสานหมวกของตนเอง (3) การจัดเก็บความรู้ กลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลียมุ่งเน้นในด้านการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล รองลงมาคือ การบันทึกภาพและเก็บตัวอย่างชิ้นงาน โดยหน่วยงานสถาบันการศึกษาเข้ามาดำเนินการให้ (4) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ มีค่อนข้างน้อยเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สามารถผลิตกันเองได้ รูปแบบของหมวกกุกุยเลียไม่มีความซับซ้อน การผลิตเป็นลักษณะของต่างคนต่างทำที่บ้านของสมาชิกแต่ละคน และ (5) การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ ยังไม่มีการนำความรู้เกี่ยวกับการจักสานหมวกกุกุยเลียไปประยุกต์ใช้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ชัดเจน ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้นและมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกุกุยเลียเข้ามาสอนในโรงเรียนวัดปากน้ำ โดยวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญในการสานหมวกกุกุยเลียให้แก่เด็กนักเรียน

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมวกกุกุยเลีย

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาเป็นแนวความคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับสังคม และคนในสังคมทั่วไปไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐบาลหรือเอกชน นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้มีความรู้และรวมไปถึงผู้คนในสังคมชนบท (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า 1) ซึ่งโดยทั่วไปภูมิปัญญามักจะมีความหมายเกี่ยวข้องกับพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม (สามารถ จันทรสุรีย์, อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ 2536, หน้า 146)

เครื่องจักสานมีบทบาทค่อนข้างสูงมาก สำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีต เกือบกล่าวได้ว่า มีการนำเอาวัตถุดิบต่างๆตามธรรมชาติมาประดิษฐ์ เป็นงานจักสานขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้สอยประจำบ้านกันอย่างมากมาย ทุกหนทุกแห่ง ความจำเป็นนี้ ทำให้ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีการทำเครื่องจักสานสืบทอดกันมา เพื่อที่จะนำมาใช้ในชีวิตของตนต่อไปในภายภาคหน้า (ราชวดี งามสง่า, 2540, หน้า 13) จากนั้นเมื่อมีการนำวัตถุดิบธรรมชาติมาทำเครื่องจักสาน มนุษย์ค่อยๆเรียนรู้คุณสมบัติของวัตถุดิบ แล้วเลือกสรรตัดแปลงให้มีลักษณะเหมาะสมในการนำมาสาน เช่น การนำไม้ไผ่มาผ่าเป็นชิ้นๆ แล้วจักเป็นเส้นๆ ซึ่งเรียกชิ้นไม้ไผ่เส้นบางๆนี้ว่า ดอก เมื่อได้ดอกแล้วจึงนำดอกไปสาน เป็นเครื่องจักสานให้มีรูปตามความต้องการ การจักหรือการทำไม้ไผ่เป็นดอกแล้วนำดอกไปสานเป็นภาชนะเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆเป็นขั้นตอนสำคัญ จึงเรียกหัตถกรรมที่ทำขึ้นด้วยกรรมวิธีนี้ว่า เครื่องจักสาน (จิราภรณ์ เจริญเดช, 2545, หน้า 18) ซึ่งงานจักสานไม้ไผ่คืองานศิลปะอย่างหนึ่งเพราะจะต้องสร้างงานที่ออกมาจากจิตใจที่รักในงานสร้างสรรค์ จรรโลงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมในท้องถิ่น มีความพยายาม ความฉลาดหลักแหลม ประยุกต์พัฒนารูปแบบให้ดีขึ้นโดยไม่ทิ้งความรู้และภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่น แสดงถึงวิถีชีวิตของคนแต่ละท้องถิ่นไว้ ทำให้รู้ว่าการที่ทำงานที่ออกมาชิ้นนั้นมาจากแห่งหนตำบลใด จนเกิดคำนิยามว่า ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ งานจักสานมักจะทำกันในเวลาว่างหรือหลังหมดฤดูการทำเกษตรกรรมแล้ว สามารถสร้างเป็นอาชีพเสริมได้อีกอย่างหนึ่ง (สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้, 2547, หน้า 1) ทั้งนี้สิ่งสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้นดำรงอยู่ คือ การจัดการ

ความรู้ เพื่อให้องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมีการจัดเก็บ และการนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาต่อไป

การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) หมายถึง การได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสมเพื่อบุคคลที่เหมาะสม ณ เวลาที่ถูกต้อง เพื่อช่วยให้บุคคลได้แลกเปลี่ยนและใช้สารสนเทศร่วมกันในการปฏิบัติงาน โดยมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร (O'Dell & Grayson 1998) การจัดการความรู้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นเรื่อย ๆ ตั้งแต่การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นต่อไป หลายชั่วอายุคน โดยใช้วิถีธรรมชาติ เช่น พูดคุย สั่งสอน จดจำ สังเกต แต่ในปัจจุบันเป็นยุคแห่งการแข่งขันและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านความรู้ เทคโนโลยี ดังนั้นองค์กรจึงต้องมีกระบวนการที่เป็นระบบ เพื่อช่วยให้องค์กรสามารถทำให้บุคลากรได้ใช้ความรู้ที่ต้องการ ได้ทันเวลาที่ต้องการ เพื่อเพิ่มศักยภาพขององค์กรและการนำไปสู่องค์กรที่เป็นเลิศต่อไป

ตำบลปากน้ำเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีการสืบทอดผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงคือ หมวกกุกุ่ยเล็ก มีการสืบทอดมาของหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยนำวัสดุทางธรรมชาติในท้องถิ่นมาประกอบการผลิต ซึ่งสืบทอดการผลิตกันมายาวนานกว่า 60 ปี ทั้งวิธีการ ขั้นตอน และการจำหน่าย หมวกกุกุ่ยเล็ก เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าสนใจ ซึ่งภูมิปัญญาก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่ทำรายได้ให้กับถิ่นฐานท้องถิ่นนี้ และยังเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของชนชาติ หัตถกรรมพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง (ผ่องศรี มาสขาวและคณะ, 2547, หน้า 3) การศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้นเป็นการนำเอากระบวนการจัดการความรู้เข้ามาเป็นแนวทางในการจัดการความรู้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นองค์ความรู้ ที่เกิดจากประสบการณ์ ความคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่น และเป็นองค์ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในแต่ละคนซึ่งความรู้โดยนัยหรือความรู้ที่มองเห็นไม่ชัดเจน มีการถ่ายทอดให้แก่กันและกันในลักษณะของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ยังคงขาดการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ (กนกพร ฉิมพลี, 2555, หน้า 3)

ด้วยเหตุดังที่ประมวลมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มจักสานหมวกกุกุ่ยเล็ก ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตหมวกกุกุ่ยเล็กของกลุ่มจักสานหมวกกุกุ่ยเล็ก และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุกุ่ยเล็ก เพื่อให้ความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวได้มีกระบวนการจัดการความรู้ที่เป็นระบบ

บุคลากรสามารถใช้ความรู้ที่ต้องการได้ทันเวลาที่ต้องการ และเพื่อให้สามารถนำข้อมูลมาเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตหมวกกุกุยเลียของกลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลีย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุกุยเลีย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา (สามารถ จันทรสุรีย์, 2536, หน้า 145) ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความเข้าใจ ความสามารถ ประสบการณ์ ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุขและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัย

แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดความรู้หมายถึง การบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะมีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันแต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิด คือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวโดยการใช้การถ่ายทอด ซึ่งจะมีด้วยกัน 4 วิธีคือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่สาธิตไว้ทุกขั้นตอน
2. ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตและนำไปปฏิบัติจริง ซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น กลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เรียนหรือ

กลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมาก จะไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ รู้

3. สื่อต่างๆ ในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท ภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดความรู้โดยใช้สื่อต่างๆ ได้อย่างสะดวก หน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดสืบความรู้ได้อย่างกว้างขวาง

4. ความจำเป็นในการผลิต ทำให้ภูมิปัญญาต้องถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่นๆ นอกเหนือจากคนในครอบครัวหรือผู้สืบสายเลือด เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตสู่ตลาด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้นๆ อย่างมากมาย ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่นำมาปฏิบัติ มีผลผลิตที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น (สุดารัตน์ ภัทรคุณทักษ์ ,2548, หน้า 78)

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นการใช้กลยุทธ์อย่างมีความตระหนักและสำนึกเพื่อให้ได้ความรู้ที่เหมาะสม และช่วยให้คนสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำสารสนเทศไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานด้านต่างๆ เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร (O'Dell และ Grayson 1998, อ้างถึงใน อัญญาณี คล้ายสุบรรณ, 2550, หน้า 88) ดังนั้นการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการจัดการข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ กิจกรรม รวมทั้งประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลในองค์กร เพื่อสร้างเป็นความรู้ให้เกิดการเข้าถึง แลกเปลี่ยน และการแพร่กระจายของความรู้ ก่อให้เกิดยกระดับและปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ทั้งหมดมี 5 ประเด็นประกอบด้วย 1. การสร้างความรู้ 2. การแสวงหาความรู้ 3. การจัดเก็บความรู้ 4. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ 5. การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

กระบวนการจัดการความรู้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

1. การสร้างความรู้ หมายถึง ความรู้นั้นถูกสร้างมาจากภายในจิตใจ เป็นความรู้แบบซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) และมีการถ่ายทอดออกมาในรูปของความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ซึ่งการสร้างความรู้เกี่ยวข้องกับความรู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (Generative ทั้งนี้การสร้างความรู้ทุกๆ คนสามารถเป็นผู้สร้างความรู้ได้ กล่าวได้ว่าความรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกจุดของการทำงาน

2. การแสวงหาความรู้ หมายถึง กระบวนการสืบเสาะค้นหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ที่กระจัดกระจายตามที่ต่างๆมารวมไว้ทั้งในและนอกองค์กร เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ใช้งาน

3. การจัดเก็บความรู้ หมายถึง การนำเอาความรู้ที่ได้จากการสร้างและพัฒนาเก็บไว้เป็นระบบและหมวดหมู่ เพื่อสะดวกต่อการค้นหา สามารถนำมาใช้งานได้ง่ายและรวดเร็ว โดยความรู้ที่จัดเก็บจะต้องทำการคัดกรองความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

4. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ หมายถึง การส่งผ่านความรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กร เป็นการสื่อสารแบบสองทาง เพื่อทำให้เกิดการยกระดับความรู้ ถ้ามีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันมากก็จะยิ่งทำให้ได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น

5. การนำความรู้ไปใช้ประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงาน ทำให้เกิดผลจากการใช้ความรู้ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์/บริการ พัฒนาระบบการทำงาน พัฒนาสมาชิกองค์กร และมีผลเชิงป้อนกลับ ต่อขั้นตอนการจัดการความรู้ที่กล่าวมา รวมทั้งสามารถนำความรู้มาช่วยในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและทันทั่วถึง

วิธีดำเนินการศึกษา

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย คือ ผู้นำกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย จำนวน 1 คน สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย จำนวน 5 คน นักวิชาการพัฒนาชุมชนอำเภอบางคล้า จำนวน 1 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 7 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีส่วนประกอบทั้งหมด 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ยตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้าจังหวัดฉะเชิงเทรา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ โดยลงพื้นที่ด้วยตนเอง จดบันทึกและบันทึกเสียงตลอดจนการสังเกต ตั้งแต่วันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2561

4. การวิเคราะห์

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปประเด็นนำไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (Content Analysis) โดยการสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้องโดยเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 5 คน และเพศชาย มีจำนวน 2 คน ส่วนใหญ่อายุเฉลี่ย 33 – 63 ปี ระดับการศึกษา ประถมศึกษา 6 คน สูงกว่าปริญญาตรี 1 คน มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนส่วนใหญ่ ประมาณ 10,001 - 15,000 บาท จำนวน 6 คน และ 25,001 ขึ้นไป 1 คน

ผลการใช้แบบสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

1. การสร้างความรู้

ไม่มีการใช้ความรู้จากตัวบุคคลมาพัฒนาเป็นความรู้ของกลุ่ม เนื่องจากสมาชิกทุกคนได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการสานหมวกกุยเลี้ยมาจากสถาบันครอบครัวของสมาชิกเองเป็นหลัก ทั้งจากคุณย่า คุณยายหรือญาติพี่น้อง ซึ่งจะเห็นว่าสานกันอยู่ทุกวัน เมื่อมีเวลาว่างจึงทำตามเนื่องจากมีความคุ้นเคยและได้ซึมซับมาเป็นเวลานาน สมาชิกทุกคนจึงมีความรู้ มีความเชี่ยวชาญอยู่ในตัวบุคคลเองทุกคนก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม

2. การแสวงหาความรู้

สมาชิกกลุ่มมีการเรียนรู้โดยวิธีการบอกเล่าและการปฏิบัติ โดยการบอกด้วยวาจาและฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนวิธีการจักสานหมวกกุยเลี้ยจริงจากสถาบันครอบครัว และได้ฝึกฝนทำมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนเรียกได้ว่าเป็นการสั่งสมความรู้และเกิดเป็นประสบการณ์จากการจักสานหมวกของตนเอง ซึ่งไม่มีการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรเอกชนแต่อย่างใด

3. จัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้อยู่ในรูปแบบของการจดจำผ่านตัวบุคคลเป็นหลัก แต่ก็มีการบินที่กวิธีการจักสานหมวกกุยเลี้ย วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้จักสานหมวกกุยเลี้ยไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมกับมีภาพถ่ายที่ชัดเจน และมีการจัดติดบอร์ดไว้ ณ ศูนย์การเรียนรู้การสานหมวกกุยเลี้ย โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์

4. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

การสานหมวกกุยเลี้ยเป็นการใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ การแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่มนั้นมีค่อนข้างน้อยเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สามารถผลิตกันเองได้ รูปแบบของหมวกกุยเลี้ยไม่มีความซับซ้อน สมาชิกบางคนก็สามารถหาวัตถุดิบได้เองรวมไปถึงลักษณะของการผลิตเป็นลักษณะของต่างคนต่างทำที่บ้านของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งจะมีการรวมตัวกัน เมื่อมีการมาประชุมกลุ่ม และเมื่อมีหน่วยงานเข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ สมาชิกจะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาสาธิตการสานหมวกกุยเลี้ย การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความรู้กันนั้นจะไม่ใช่เป็นทางการ คุยกันธรรมดาสามารถคุยกันได้ทุกเรื่องและใครอยากมาก็มา ไม่มีการบังคับกัน

5. การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้น และได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกุยเลี้ยเข้ามาสอนในโรงเรียนวัดปากน้ำ โดยวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญในการสานหมวกกุยเลี้ยให้แก่เด็กนักเรียน โดย คุณสาธุ พงษ์พระราม ได้รับเชิญให้เป็นผู้สาธิตการสานหมวกกุยเลี้ยให้กับนักเรียน ได้รับรู้ถึงประโยชน์ของทรัพยากรในท้องถิ่นและอาชีพที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถสรุปแยกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตหมวกกุยเลี้ย ของกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ย ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีประวัติความเป็นมาประมาณ 60 ปีแล้ว หมวกกุยเลี้ยเป็นชื่อเรียกหมวกของชาวจีน เป็นการนำวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนมาสานเป็นหมวกกุยเลี้ย คือ ไม้ไผ่ ใบไผ่ กระดาษตุง (ถุงอาหารไก่ กุ้ง) เส้นหวายหรือใช้คันคล้าแทนในปัจจุบัน โดยมีชาวจีนชื่อ นางป๊อง ไม่ทราบนามสกุล อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะลัด และได้นำวิธีการสานหมวกกุยเลี้ย ซึ่งทำ

ไว้ใช้เองสำหรับกันแดดกันฝน มาถ่ายทอดให้กับชาวชะเชิงเทราคือ นางมะลิ (ไม่ทราบนามสกุล) และนางสลับ นพพะ ต่อมานางสลับ นพพะ ได้ถ่ายทอดความรู้การสานหมวกกุยเลี้ยให้กับลูกหลาน เป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรม โดยการบอกเล่าและปฏิบัติจริง วิธีการถ่ายทอดจากอดีตมาสู่ปัจจุบันไม่แตกต่างกันมากนัก โดยผู้สอนจะใช้วิธีการบอกโดยวาจาและให้ฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนวิธีของจริง ทั้งนี้สถาบันครอบครัวซึ่งนับว่ามีบทบาทมากที่สุดในการถ่ายทอดการจักสานนี้ และได้มีการพัฒนา โดยการจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานหมวกกุยเลี้ยขึ้น ได้ยึดเป็นอาชีพหลัก และมีชาวบ้านแถบนั้นบางครัวเรือนมารับงานไปทำที่บ้านเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ปัจจุบันได้มีการพัฒนาหลักสูตรการสอน โดยนำเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาประยุกต์การสอนในระดับชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนวัดปากน้ำ อำเภอบาง คล้าจังหวัดชะเชิงเทรา กล่าวได้ว่าสถาบันครอบครัวเป็นส่วนสำคัญในการรับ การถ่ายทอดการผลิตเป็นส่วนใหญ่ และปัจจุบันหน่วยงานราชการและทางการศึกษา ประชาชนที่ สนใจหัตถกรรมจะเป็นผู้รับการถ่ายทอดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวก กุยเลี้ย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้สถาบันในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนให้หัตถกรรมชิ้นนี้ สืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง

กระบวนการผลิตหมวกกุยเลี้ย

1. นำไม้ไผ่ขนาดความยาวประมาณ 90 – 100 เซนติเมตร มาจักเป็นเส้นเล็กๆ เรียกว่า ดอก
2. สานหมวกที่เป็นฝาด้านในด้วยดอกที่เตรียมไว้สานบนแม่แบบหมวก จะได้โครงหมวก ด้านใน เรียกว่า ฝาด้านใน
3. สานหมวกที่เป็นฝาด้านนอก ด้วยวิธีเดียวกันกับสานฝาด้านใน แต่จะสานตาละเอียดหรือ หยาบขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ซื้อว่าจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร เรียกว่า ฝาด้านนอก
4. การเข้าหมวก ก่อนที่จะประกบฝาด้านนอกกับฝาด้านในเข้าด้วยกัน จะต้องเตรียม กระจาดถุงและใบไผ่ไว้ก่อน โดยการแช่น้ำพอชุ่ม นำฝาด้านนอกหงายขึ้น วางบนกระจาดถุง ไม้ หรือถังน้ำ เพื่อที่จะนำกระจาดมากรุให้รอบหมวก วางซ้อนด้วยใบไผ่ชั้นหนึ่ง จากนั้นจึงนำฝาด้าน ในมาประกบกับใบไผ่ กดหมวกมาถักให้เข้ารูปทรง นำดอกมาถักเข้าขอบ (เม้มขอบ) ให้เรียบร้อย
5. ตัดกระจาดเป็นวงกลม พับครึ่งและม้วนเป็นรูปกรวย สวมที่หมวก เหลือไม้ไผ่ให้เป็น แผ่นแบนๆ 4 อัน ยาวประมาณ 10 เซนติเมตร เสียบที่หัวหมวก 4 ด้าน เท่าๆกัน ใช้ดอกหนาขนาด ใหญ่พอควร จำนวน 2 อัน หักไว้ด้วยกัน เสียบลงบนยอดหมวก ฝาด้านคล้าให้เป็นเส้นๆ เอาเฉพาะส่วน ที่เป็นผิวมาถักโดยรอบหัวหมวก โดยยึดกับไม้ไผ่ทั้ง 4 ด้าน

6. เพื่อให้หมวกสวยงาม และคงทนแข็งแรงให้ทาน้ำมันวานิชด้านนอกของหมวก นำไปตากแดดให้แห้ง เป็นอันเสร็จเรียบร้อย จะได้หมวกกุญแจชั้นดี ที่มีกระดุมชุบน้ำมันปิดทับอีกชั้นหนึ่งทำให้กันฝนได้ดีขึ้นพร้อมจำหน่ายต่อไป

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มจักสานหมวกกุญแจ ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

1. การสร้างความรู้

จากการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุญแจทุกคน ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการสานหมวกกุญแจมาจากสถาบันครอบครัวของสมาชิกเองเป็นหลัก ทั้งจากคุณย่า คุณยายหรือญาติพี่น้อง ซึ่งจะเห็นว่าสานกันอยู่ทุกวัน เมื่อมีเวลาว่างจึงทำตามเนื่องจากมีความคุ้นเคยและได้ซึมซับมาเป็นเวลานาน สมาชิกทุกคนมีความรู้ มีความเชี่ยวชาญอยู่ในตัวบุคคลเองทุกคนก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม

2. การแสวงหาความรู้

สมาชิกกลุ่มจักสานหมวกกุญแจมีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก โดยวิธีการบอกเล่าและการปฏิบัติ แล้วนำมาทดลองเรียนรู้และได้ฝึกฝนปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่อง เรียกได้ว่าเป็นการสั่งสมความรู้และเกิดเป็นประสบการณ์จากการจักสานหมวกของตนเอง เนื่องจากในปัจจุบันการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐยังคงค่อนข้างไม่ทั่วถึงในทุกพื้นที่ และที่สำคัญคือนอกจากหมวกกุญแจจะเป็นที่ต้องการของตลาดแล้ว ยังได้รับรางวัลต่างๆ นับเป็นความภาคภูมิใจของกลุ่มจักสานหมวกกุญแจเป็นอย่างมาก

3. การจัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้ของกลุ่มจักสานหมวกกุญแจมุ่งเน้นในด้านการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล รองลงมาคือ การบันทึกภาพและเก็บตัวอย่างชิ้นงาน โดยหน่วยงานสถาบันการศึกษาเข้ามาดำเนินการให้ การจัดเก็บความรู้ผ่านตัวบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากความรู้ด้านการจักสานหมวกกุญแจถือว่าเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญ และจะต้องมีใจรัก ซึ่งตัวบุคคลจะเป็นผู้ที่สามารถเก็บความรู้ไว้ได้ดีที่สุด

4. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

การแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่มนั้นมีค่อนข้างน้อยเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สามารถผลิตกันเองได้ รูปแบบของหมวกกุญแจไม่มีความซับซ้อน การผลิตเป็นลักษณะของต่างคนต่างทำที่บ้านของสมาชิกแต่ละคน การทำกิจกรรมต่างๆ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจเป็นหลัก การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความรู้กันนั้นจะไม่ใช่เป็นการ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้

5. การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

เป็นลักษณะของการพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้น และมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกก๊วยเลี้ยเข้ามาสอนในโรงเรียนวัดปากน้ำ โดยวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญในการสานหมวกก๊วยเลี้ยให้แก่เด็กนักเรียน เพื่อให้ได้รับรู้ถึงประโยชน์ของทรัพยากรในท้องถิ่นและอาชีพที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัย

1. การสร้างความรู้

ควรที่มีการส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มจักสานได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการสานหมวกก๊วยเลี้ยให้กับลูกหลานในบ้านของสมาชิกเองจากที่สานกันอยู่ทุกวันต่อไปเรื่อยๆ เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่เกิดความคุ้นเคยและได้ซึมซับจนทำให้เป็นผู้ที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิปัญญาการจักสานหมวกก๊วยเลี้ยในอนาคต

2. การแสวงหาความรู้

หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

3. การจัดเก็บความรู้

ควรที่จะมีการจัดเก็บความรู้การจักสานหมวกก๊วยเลี้ยในรูปแบบอื่นๆเพิ่มเติม นอกจากการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล เช่น จัดทำเป็นหนังสือประวัติความเป็นมาและกระบวนการสานหมวกก๊วยเลี้ยอย่างละเอียดโดยคำบอกเล่าจากสมาชิกผู้ที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ มีใจรักในการสานหมวก และเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนหรือจัดเก็บไว้ในห้องสมุดของชุมชน เทศบาลตำบลปากน้ำ และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางคล้า เพื่อให้มีความสะดวกต่อการนำไปใช้ประโยชน์และการศึกษาค้นคว้าความรู้

4. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

ควรสนับสนุนการการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการต่อยอดความรู้ รวมถึงการชี้แนะแนวทางที่ทำให้สามารถมีการจักสานหมวกได้อย่างต่อเนื่อง

5. การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

ควรสนับสนุนให้มีการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากรูปแบบหมวกที่ใช้สวมใส่ รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกุยเลี้ยเข้ามาสอนสถาบันการศึกษาควรมีการทำให้เป็นหลักสูตร คู่มือที่ชัดเจน และให้มีการปฏิบัติอย่างจริงจังในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- กนกพร จิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จิราภรณ์ เจริญเดช. (2545). ภูมิแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด.
- ผ่องศรี มาสขาวและคณะ. (2547). รายงานการวิจัยการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกล้วยเส้น ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- สุดารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์และคณะ. (2548). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดม อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด. ร้อยเอ็ด : มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลผลิตป่าไม้ กรมป่าไม้. (2547). การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่. (พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- อัญญาณี คล้ายสุบรรณ. (2550). การจัดการความรู้ฉบับปฐมบท. นครปฐม : บริษัท เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- O' Dell, Carla, Grayson, C. Jackson, JR. and Nill Essaides (1998). If Only We Knew What We know : the Transfer of Internal Knowledge and Best Practice. New York : Free press.